

LIBRIS | We know
books
CHRISTOPHER PHILLIPS

**CAFENEAUA
LUI
SOCRATE**

Traducere de
LIVIU-CONSTANTIN MATEESCU

EDITURA ORIZONTURI

Aprecieri pentru <i>cafeneaua lui Socrate</i>	5
I. CARE ESTE ÎNTREBAREA	11
Cafeneaua lui Socrate	11
În căutarea lui Socrate	18
Noi suntem socrate	26
Cine este Socrate.....	27
Ce este metoda socratică.....	29
Dialogul unei singure persoane	36
II. UNDE SUNT?	49
Viața fără întrebări	49
Aici, aici!	56
Un loc în care să ne adunăm	58
E nevoie de o comunitate.....	61
În căutarea sincerității.....	65
Nicăieri nu-i ca acasă.....	67
În drum spre casă.....	77
În sfârșit, liberi.....	77
Frate, ai o celulă în plus?	83
Un loc plin de înțelepciune	91
III. DE CINE AM NEVOIE?	104
Prietenii	104
Și copiii îmi vor arăta calea	121
Dincolo de credință.....	125
Tineri sofisticăți	129
Clubul filosofilor	130
Tineri și bătrâni.....	136
Atât de bătrân?.....	137

Unde am fost când am avut nevoie de mine	146
Ce legătură are dragostea cu asta?	156

IV. DESPRE CE E VORBA 162

Amintirea trecutului filosofic	162
Spiritul filosofic	170
Cunoaște-te pe riscul tău.....	172
Spirite socratice	177
Din altă lume.....	189
Întrebări neașteptate	200
Acceptarea acelu „ce” din noi	201
Ce este „ce”?.....	211
Miștile curioase vor să știe	215

V. DE CE SĂ ÎNTREB „DE CE”? 217

Prea curios	219
În căutarea ignoranței	224
Sensibilitatea socratică.....	230
Adevărata învățatură.....	232
Excelența umană.....	234

I. CARE ESTE ÎNTREBAREA

Pot să-ți pun o întrebare? – *Socrate*

Cafeneaua lui Socrate

– Psihiatria este violul muzei!

Această izbucnire mă scoate din reverie. Sunt cocoțat pe un taburet rotativ în mijlocul unui grup de vreo patruzeci și cinci de oameni așezați pe scaune și bănci din fier forjat în curtea unei cafenele art deco din San Francisco. Este o seară de marți, cam pe la mijlocul verii și suntem pe la jumătatea întâlnirii din săptămâna asta. Încercăm să răspundem la întrebarea „Ce e nebunia?”

Dialogul a început cu exemple concrete care au dus rapid la și mai multe întrebări. Hitler era nebun? Sau societatea era cuprinsă de nebunie în perioada aceea și el doar a profitat de asta? Jack London era nebun? Dar Edgar Alan Poe? Și van Gogh? Nebunia era oare cheia geniului lor? Poate fi numit nebun cel care-și sacrifică sănătatea pe altarul artei? Sau o astfel de risipă este însăși dovada normalității? Este normal să-ți riști viața pentru ceva în care crezi? Sau pentru ceva în care nu crezi? Oare un om de afaceri care muncește toată ziua și-și urăște locul de muncă este normal? Oare o societate care încearcă să prelungească cât mai mult viața bolnavilor cronici este sărită de pe fix? Este nebunesc să avem mii de arme nucleare gata de lansare, o acțiune care ar distruge complet planeta? Cum poate fi cineva sănătos la cap într-o astfel de lume? Sau chiar universul este nebun? Ce legătură există între conceptul de nebunie și irațional, excentricitate, alienare, țicneală? Este oare posibil să fii în același timp nebun și sănătos? Este imposibil să nu fii? Este oare

posibil să fii *complet* sănătos la cap sau *complet* nebun? Care sunt criteriile în urma cărora se apreciază cineva ca fiind nebun sau ceva ca fiind o nebunie? Există oare ceva care să poată fi numit nebunie?

Întrebări, întrebări, întrebări... Neliniștesc. Provoacă. Învioarează. Intimidează. Te fac să te simți de parcă ți-ai fi pierdut mințile, măcar temporar. Atât de mult, încât uneori sunt sigur că pământul pare să se clatine și să-ți fugă de sub picioare. Și nu din cauza unui cutremur.

Bine ați venit la Cafeneaua lui Socrate!

Chiar dacă este miezul verii, este o seară răcoroasă. Nu contează. Curtea e plină. Adunătura pestriță de interesați de filosofie – boemi trecuți bine de prima tinerețe, oameni de afaceri, studenți, lucrători comerciali, profesori, educatori, cititori în palmă, funcționari și vagabonzi, printre alții – este îngrămădită în mijlocul unei grădini îmbrăcate în iederă. Într-un fel această adunare seamănă cu o slujbă ținută pentru eretici. Iar ceea ce ne unește este dragostea pentru întrebări și pasiunea de a pune la îndoială până și ipotezele la care ținem cel mai mult.

Toată atenția noastră se concentrează acum asupra unui bărbat înalt, slab ca o scândură, care s-a dezlănțuit împotriva psihiatrilor. A făcut asta doar după ce un psihiatru a spus, cu un aer atotștiutor, că singurul antidot împotriva nebuniei este tratamentul psihiatric. În vreme ce respectivul psihiatru pare destul de deranjat de remarcă peiorativă făcută la adresa profesiei sale, criticul său a rămas nemișcat, ținut parcă de scaun, extrem de calm. Ochii lui albaștri, înfundați în orbite, par să fie îndreptați spre interior, și pe fața lui slăbănoagă se ghicește fantoma unui zâmbet. Părul, de un roșu aprins, îi este pieptănat cu grijă pe spate, cu excepția unei șuvițe rebele

care îi atârnă pe frunte. În momentul acela singurul sunet care se aude în timp ce noi ne uităm cu toții spre el este zgomotul apei care clipește în fântâna cu gurguie.

– Ce vrei să spui? îl întreb pe bărbatul respectiv. Cum adică psihiatria este violul muzei?

Am o bănuială că el spera ca declarația lui să șocheze atât de tare, încât nimeni să nu-i pună vreo întrebare. Așa ceva nu e posibil în Cafeneaua lui Socrate. Aici cu toții suntem convinși că nu este suficient să ne susținem cu curaj convingerile, ci trebuie să avem și curajul de a ne vedea convingerile puse la îndoială.

Îi ia ceva timp, însă până la urmă mă fixează cu privirea.

– Platon a vorbit despre o nebunie divină, pe care el o definește ca fiind „posedarea de către muze”, spune el într-un final, alegându-și cu grijă cuvintele. Platon a spus că o astfel de nebunie este indispensabilă pentru crearea celor mai bune poezii. Însă psihiatrii vor să ne schimbe comportamentul, vor să ne facă oameni moderați. Vor să ne distrugă muza.

– Eu sunt psihiatru și lucrez în serviciile de asistență socială, intervine rapid un alt bărbat.

Mă așteptam să fie ofensat de criticile aduse psihiatrilor. În loc de asta însă, cu în zâmbet slab, gânditor, continuă:

– Îmi fac multe griji cu privire la efectele pe care medicamentele antipsihotice le au pe termen lung. Așa cum psihiatri încearcă să-i vindece pe copiii cu deficit de atenție dându-le Ritalin, cred că medicamentele ca Haldol și Zymexa și bătrânul Thorazine sunt prescrise cu o frecvență alarmantă adulților, pentru că societatea vrea să le controleze comportamentul. Comportamentul moderat este zeul sistemului nostru de sănătate mintală. Mie mi se pare înfricoșător.

– Nu e mai bine să fii nebun decât să îi lași să-l omoare pe artistul din tine? îl întreabă omul cu fața osoasă pe neașteptatul său aliat.

— Se poate alege între moderație și sănătate mintală? întreb eu. Nu putem fi puțini nebuni sau cumva nebuni, fără să fim complet nebuni? În dialogul *Phaidon* al lui Platon¹ Socrate spune că o *combinație* între sobrietate și nebunie împinge sufletul să filosofeze și mă întreb dacă nu cumva același lucru este valabil și pentru artă. Nu putem tempera nebunia din noi într-un fel care să ne permită să fim și mai în contact cu muza noastră, și astfel să fim mai creativi decât am fi în mod normal?

Însă atunci încep să mă întreb dacă oare știu despre ce vorbesc. Se pare că sunt ultima persoană care ar putea distinge între normal și nebunesc. De ceva vreme mi-am asumat această misiune nebunească de a scoate filosofia din universități și de a le-o da înapoi „oamenilor”, oriunde s-ar afla ei. Aproape întotdeauna fac asta fără să cer vreun ban. Se pare că ceea ce fac eu este considerat prea nou, prea diferit, prea în afara normelor, prea... *nebunesc*. Astfel, gratis sau pentru câțiva bănuți, facilitez discuții filosofice, demers pe care-l numesc Cafeneaua lui Socrate. Mă duc în cafenele, în braserii și restaurante, mă duc în centre de îngrijire de zi, în grădinițe, școli primare, gimnazii și licee, mă duc în școli pentru copiii cu nevoi speciale. Mă duc în centrele pentru seniori, în azile, în centrele de asistență pentru bătrâni. Am fost într-o biserică, într-un ospiciu, într-o închisoare. Am călătorit de-a lungul și de-a latul țării, din Memphis și până în Manhattan, din statul Washington până în Washington

¹ *Phaidon* sau *Fedon* este un dialog scris de Platon. Acest dialog a fost socotit uneori, de-a lungul veacurilor, cartea cea mare a umanității. *Phaidon* îi povestește lui Echecrates ultima zi a lui Socrate în închisoare și execuția lui. Această narațiune emoționantă servește drept fundal pentru o discuție foarte riguroasă: Socrate încearcă să-și îmbărbăteze prietenii comunicându-le credința sa în nemurirea sufletului și în soarta sa fericită după moarte.

DC, pentru a declanșa dialoguri filosofice și pentru a-i ajuta și pe alții să pună bazele unor Cafenele ale lui Socrate. Suport toate cheltuielile din propriul buzunar, mai câștig câte un dolar ici-colo prin propriile puteri. Adesea mă întreb „Oare sunt nebun că fac asta?” Însă nu are legătură cu subiectul. Nu vreau să profit de pe urma acestui demers. Nu e vorba despre bani. E o chemare.

În primul rând, nu organizez Cafeneaua lui Socrate pentru a-i învăța pe ceilalți ceva. Organizez Cafeneaua lui Socrate pentru ca ceilalți să mă învețe pe mine ceva. Chestia e că întotdeauna am *mult* mai multe de învățat de la ceilalți participanți decât ar putea ei să învețe de la mine. Fiecare adunare îmi dă ocazia să văd punctele de vedere ale atâtor oameni. În al doilea rând, s-ar putea merge până într-acolo încât să se spună că această căutare nebunească m-a ținut sănătos la cap. Însă poate s-ar merge prea departe. Așa că voi spune atât: caut oameni ca Socrate.

Nu după multă vreme încep să se ridice din ce în ce mai multe mâini în jurul meu. Discuția se încinge, începe să curgă alert. Apoi un tip chel și îndesat, care strânge în mână o fedora², se ridică brusc în picioare:

– Pot să vă vorbesc din proprie experiență despre acest subiect, spune el. Privirea lui – are niște ochi verzi, remarcabil de strălucitori – parcă dansează sărind de la o persoană la alta. Am fost închis în ospiciu de trei ori de la începutul acestui an. Cine sunt ei să mă închidă? Cine sunt ei să mă clasifice drept nebun? Sunt unul dintre cei mai sănătoși la cap și deștepți oameni pe care-i știu. Rămâne în picioare.

² O fedora este o pălărie îndoită de-a lungul pe partea de sus și strâmtată în față și pe părțile laterale. Se crede că a fost inventată la mijlocul anului 1910, dar termenul a fost utilizat începând cu 1891.

Pare surprins că oamenii nu au fost șocați de acest comentariu al lui, că nu l-au luat în râs. În loc de asta este asaltat de întrebări. Oamenii vor să-i știe povestea. E clar că majoritatea dintre ei se întrebă: „Cine-ar putea să comenteze mai bine despre nebunie decât o persoană care a fost catalogată drept nebună?” Îmi vine foarte greu să mă gândesc la o altă împrejurare în care un grup de oameni, cea mai mare parte dintre ei străini, dorește să afle mai multe de la cineva care tocmai a spus că este nebun cu acte (chiar dacă, după cum insistă chiar el, a fost diagnosticat greșit).

Apoi spune unul dintre cele mai memorabile și rezonabile lucruri pe care le-am auzit vreodată:

– Don Quijote era nebun. Însă genul lui de nebunie l-a făcut nemuritor. Filosoful spaniol Miguel de Unamuno a spus că moștenirea lăsată de Don Quijote a fost... el însuși. Și a scris că „un om, un om în viață, un om etern, contează cât toate teoriile și filosofii”, pentru că într-un fel el rămâne pe pământ și „trăiește printre noi, inspirându-ne cu spiritul lui”. Cred că ceea ce spune Unamuno despre Don Quijote este și mai adevărat atunci când vine vorba despre Socrate. Spre deosebire de Don Quijote, Socrate se pare că a trăit printre noi, la un moment dat. Și a fost întruchiparea unei persoane raționale.

Se oprește pentru o clipă, cu capul plecat. Apoi își ridică privirea spre noi toți și continuă:

– Socrate ni l-a lăsat moștenire pe el însuși. Ne-a lăsat înțelepciunea și moralitatea lui. Și el rămâne printre noi, inspirându-ne cu spiritul lui.

Ne-am uitat cu toții la el, minunați.

Într-un final o femeie de o frumusețe statuară, cu părul scurt și violet, îmbrăcată cu un tricou violet cu Green Peace, a întrebat:

– Oare Socrate a fost chiar atât de sănătos la cap?

– Tu ce crezi? am întrebat-o.

– Ei bine, a răspuns ea, când Socrate a fost judecat și găsit vinovat pentru erezie împotriva zeilor și pentru coruperea tinerilor din Atena, acuzatorii lui au lăsat să se înțeleagă că, dacă va fi de acord să-și țină gura, n-aveau să-l condamne la moarte. Însă Socrate a spus că preferă să moară decât să înceteze a mai pune întrebări.

– A fost o nebunie din partea lui să aleagă moartea? am întrebat.

– Socrate a spus că o viață necercetată nu merită trăită, a zis ea. Așa că presupun că din partea lui nu a fost o nebunie.

– Eu cred că a fost nebun, spune un tip cu aspect dezordonat, încălțat cu o pereche de sandale și îmbrăcat cu o cămașă hawaiiană. Un melon ponosit îi completa ținuta ciudată. Însă genul lui de nebunie a îndrumat civilizațiile ori de câte ori au încercat să se îndrepte spre o gândire sănătoasă. Socrate a fost o ființă socială prin excelență. Ori de câte ori intra într-un dialog, încerca să-i ajute pe oameni să fie mai chibzuiți, mai toleranți și mai raționali. Nu a fost nebun, pentru că deciziile lui au fost alegeri conștiente și raționale, făcute în mod controlat. Chiar și decizia de a-și pune capăt vieții a fost o astfel de alegere. Însă după standardele normale ale societății a fost nebun – genul *bun* de nebunie.

Pun capăt discuției despre nebunie din această seară spunând ce spun de obicei la finalul fiecărei Cafenele a lui Socrate:

– E ceva la care trebuie să ne mai gândim.

Și atunci... participanții încep să aplaude. Au luat-o razna? Discuția a fost una intensă, pasională, frustrantă. Emoțiile au fost puternice. S-a terminat cu mai multe întrebări decât răspunsuri. Nu s-a rezolvat nimic. Și atunci de ce aplaudă? Nu știu, dar încep și eu să aplaud.

În căutarea lui Socrate

În căutarea lui Socrate? Oare ce vreau să spun cu asta?

Iată răspunsul scurt: de multă vreme mă gândesc că înlăturarea unei anumite filosofii nu poate fi decât în detrimentul societății noastre. Este vorba despre genul de filosofie pe care Socrate și alți filosofi au practicat-o în Atena în secolele al VI-lea și al V-lea î.Hr. Genul de filosofie care a folosit o metodă de cercetare filosofică pe care „fiecare bărbat” și „fiecare femeie” o putea îmbrățișa și și-o putea însuși, redescoperind în acest timp o curiozitate specifică mai degrabă copilăriei, însă în niciun caz copilărească. O filosofie vibrantă și relevantă care adesea îi lasă pe curioși cu mai multe întrebări decât aveau la începutul discuției, însă care uneori le permite să găsească măcar unele răspunsuri preliminare. Un gen de filosofie antiguru, în care persoana care conduce discuția învață întotdeauna de la ceilalți participanți mai mult decât ar putea aceștia să învețe de la ea. Un tip de filosofie care a recunoscut că întrebările dezvăluie adesea mai multe despre noi și despre lumea din jur decât răspunsurile. Un gen de filosofie în care întrebările sunt adesea răspunsurile.

Însă cu secole în urmă s-a întâmplat ceva cu acest gen de filosofie: pur și simplu a dispărut. Desigur, în secolul al XVIII-lea Voltaire își făcea veacul în decorul poleit și împodobit cu catifea roșie al cafenelei lui preferate din Paris: Le Procope, unde își punea în ordine ideile despre rațiune și despre dezvoltarea unei științe naturale despre oameni. Iar două secole mai târziu, după ocuparea Franței de către naziști, Sartre își dezvoltă filosofia existențialismului sub candelabrele art deco de sticlă de la Café de Flore. Însă aceste cafenele erau rezervate elitei intelectuale, care adesea părea să creadă că avea monopol asupra răspunsurilor. Desigur,

UBPIS | We know books

spre deosebire de această pleiadă de vorbăreți, Socrate nu credea că avea toate răspunsurile și nici că știința, cunoașterea, era apanajul așa-numiților intelectuali. Singurul lucru de care Socrate era absolut sigur era, așa cum îi plăcea lui să spună, acela că nu era absolut sigur de nimic. Cu toate acestea, contrar credinței multora, nu încerca să fie scepticul absolut. Nu încerca să spună că știința și cunoștințele nu se bazau pe nimic, nici că eram blestemați să nu știm nimic. El mai degrabă sublinia că tot ce ajunsese să știe – toate adevărurile pe care le descoperise pe baza experienței sale muncite – era alunecos, înșelător, cel mult provizoriu, pândit mereu de schimbare, de alternative, de informații noi. Fiecare fărărămă de cunoaștere, fiecare presupunere, credea Socrate, trebuiau puse la îndoială, analizate, supuse întrebărilor. Nimic nu era definitiv, nimic nu era pentru totdeauna.

Etosul acesta l-am avut în minte atunci când am început *Cafeneaua lui Socrate*. Și singurul adevăr – cel mai ferm și mai durabil adevăr care a ieșit din toate discuțiile din Cafeneaua lui Socrate la care am luat parte – a fost acela că nu este posibil să examinăm, să punem sub observație, să punem la încercare sau să exploatăm prea mult sau prea amănunțit, în toate privințele vreo problemă. Întotdeauna e ceva mai mult de descoperit. Aceasta este esența și magia a ceea ce am ajuns să numesc „socratizare”.

Cafeneaua lui Socrate nu trebuie să aibă loc într-o cafenea. Poate să se întâmple oriunde un grup de oameni sau un grup format dintr-un singur om alege să se adune și să pună întrebări filosofice. Poate avea loc în jurul mesei de acasă, într-o biserică sau într-un centru al comunității, într-un vârf de munte, într-un azil, într-un cămin, într-un centru pentru bătrâni, într-o școală, într-o închisoare.

Oriunde.

Oriunde și oricând vreți să faceți mai mult decât să regurgitați până la saturație ceea ce ați citit sau ceea ce credeți că ați citit despre filosofi din trecut, care sunt considerați de către marii învățați ca fiind membrii exclusivi și indiscutabili ai panteonului filosofiei. Poate avea loc oriunde oamenii vor să *facă* filosofie, să *întrebe* și să *se întrebe filosofic*, fie într-un grup de persoane, fie singuri.

Cu siguranță, unul dintre cele mai favorabile și constructive locuri unde poate fi ținută Cafeneaua lui Socrate este o cafenea sau o braserie. La început se adună un grup mic de oameni, dar vestea se răspândește repede și vine mai multă lume. Oamenii îmi spun adesea că „e foame” de astfel de discuții, că lumea „s-a săturat” de „abordarea de tip guru” a discuțiilor de grup. Nu sunt foarte sigur de asta. Mie mi se pare că acei guru o duc foarte bine. De fapt, într-una dintre cafenelele unde am organizat o Cafenea a lui Socrate, în timp ce discuția noastră avea loc în spate, în grădină, înăuntrul cafenelei cititorii de tarot erau foarte ocupați. Unii dintre acești mistici mieroși pare să nu fi fost foarte amuzați de faptul că o parte dintre clienții lor, care așteptau în grădină să le vină rândul la masa de tarot, au devenit atât de interesați de dialogul nostru, încât au ajuns să dea cu piciorul fantasticei ocazii de a-și afla viitorul contra unei sume modice.

Însă cel puțin pe termen scurt cititorii de tarot și ceilalți din tagma lor nu au de ce să se teamă de ceea ce fac eu. Pentru fiecare client pe care-l pierd există mulți alții care abia așteaptă să-i ia locul. Un interes atât de mare cu privire la toate chestiunile iraționale n-a mai fost văzut de la perioada de fascinație similară care a contribuit decisiv la înlăturarea scurtei „epoci de aur a rațiunii” din timpul anticelor civilizații greacă și romană. Milioane de oameni sunt încă prinși în mrejele unui fenomen irațional precum astrologia. Chiar și